

V r. 1984 vyšel v nakladatelství Rakouské akademie věd ve Vídni první svazek řady studií k archeologii Avarů, v němž autoři F. Daim a A. Lippert zpracovali nálezy z avarského pohřebiště v Sommereinu am Leithagebirge. Po dvou letech se objevuje druhý svazek řady obsahující práci profesora mnichovské university a člena korespondenta Rakouské akademie věd Joachima Wernera „Der Schatzfund von Vrap in Albanien“. Autor patří k předním badatelům na poli evropské archeologie raného středověku; v poslední době se těší jeho zájmu především nálezy z východní a jihovýchodní Evropy. Poklad z Vrapu je jedním z nejvýznamnějších a největších raněstředověkých depotů ušlechtilých kovů (5,6 kg zlata a 1,5 kg stříbra) v této oblasti. Kniha je připsána památce maďarského badatele v oboru archeologie Avarů Nándora Fetticha.

Studie je rozdělena do tří oddílů, jimž předchází úvod. Zde autor objasňuje (kromě poděkování všem spolupracovníkům) okolnosti nálezu a jeho další osudy až k nynějšímu umístění v newyorském Metropolitan Museum of Art. Autorův zájem o celý soubor byl vyvolán objevem podobného celku (s mnoha paralelními prvky) v r. 1981 na londýnské aukci starožitností. Podle nových údajů byl depot nalezen na lokalitě Erseke (nyní v Albánii) v r. 1894; v současné době je dosud v soukromém vlastnictví, ale po jeho získání do muzejních sbírek bude podrobně analyzován a zpracován.

První oddíl je věnován velmi pohnutým okolnostem a dějinám nálezu vrapského depotu, obsahu a interpretaci jeho částí v souvislosti s chronologickým zasazením a pokusem o historické zařazení (str. 9—19). Lokalita Vrap leží asi 25 km na jih od hlavního města Albánie Tirany. V r. 1901 (tedy ještě v dobách tureckého panství na tomto území) zde byl čtyřmi rolníky nalezen poklad 41 zlatých a stříbrných předmětů, uložených v měděném kotli. Celý soubor byl nalezcí rozdělen a rozprodán. Teprve po několika letech se podařilo shromáždit celý poklad v rukou J. Pierpont Morgana v New Yorku, jen dva kusy zůstaly v jiném držení. Depot tedy obsahuje 41 cenných předmětů: kromě měděného kotle tvořícího schránku — obal to jsou čtyři zlaté byzantské kalichy bohaté zdobené, tři zlaté nomádské misky s úchytkou, dva zlaté nástavce na svícny, stříbrné byzantské vědro na vodu, stříbrná nomádská miska s úchytkou a stříbrný byzantský džbán s uchem. Soubor doplňují zlatá pásová kování — jeden kus s motivem gryfa, přezka, dvě nákončí, dvě průvlečky a deset kování s rostlinným ornamentem; čtyři obdélníková kování a dvě ploténky jsou ze zlatého plechu. Tři zlomky tordovaného zlatého drátu, sedm nákončí ze zlatého plechu, dvacet zlatých hřebíčků a sedm hřiven čistého zlata představují drobnější části depotu. Pro srovnání uvádí autor složení pokladu z Erseke: jde o čtyři zlaté a šest stříbrných pásových garnitur a dva stříbrné byzantské talíře.

V další kapitole se J. Werner zamýšlí nad datováním obou depotů na základě jejich srovnávání. Oba poklady lze porovnávat jen s nejbohatšími avarskými knížecími hroby z Maďarska a Ukrajiny (Bócsa, Kunbábony, Malaja Pereščepina u Poltavu). Pro jejich uložení do země stanoví termín post quem — rok 659 n. l. a s přihlédnutím ke vzdálenosti od centra avarské říše udává obecnější chronologické zařazení do poslední třetiny 7. století. V souvislosti s historickým zasazením nálezů se autor přiklání k názoru, že poklady souvisí s událostmi let 680—684 v upadající avarské říši — snad představují část kořisti bulharského chána Kubera z bojů proti avarskému kaganovi v Panonii.

Druhý oddíl studie shrnuje výsledky archeologického rozboru depotů z Vrapu a Erseke z hlediska jejich vztahu ke skupině litých bronzů s motivem gryfa a úponky (str. 23—62). V úvodu autor hodnotí stav archeologického bádání v tomto směru. Největší zásluhu na jeho úrovni mají zejména maďarští badatelé (I. Kovrigová, G. László, I. Bóna, N. Fettich), zastoupení však jsou i rakouští, jugoslávští a slovenští odborníci (A. Lippert, F. Daim, H. Friesinger, V. Bierbrauer, V. Sanev, B. Babić, Z. Čilinská, J. Dekan).

Zvláštní kapitolu si zasloužila analýza zlaté pásové garnitury a nomádských misek s úchytkou z vrapského depotu (str. 31—37). J. Werner uvádí mnoho analogií z avarských knížecích hrobů (Bócsa, Kunbábony), naskýtajících se na základě tvarové i ornamentační podoby. U misek nomádského typu vyzdvihuje jako důležitou paralelu známý poklad z Nagyszentmiklós, o němž hovoří už J. Hampel ve svém klasickém díle „Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn“, I—III, Braunschweig 1905.

„Byzantský“ rostlinný ornament rozebírá další kapitola. Po srovnání s předměty z hrobu v Malé Pereščepině a Kunbábony dochází J. Werner k závěru, že výrobky obou depotů (Vrap i Erseke) vznikly v dílnách, které pracovaly na společné bázi — přetvářely jednotnou výzdobnou předlohu — prvek byzantské polopalmety první poloviny 7. století. Figurální motiv gryfa je zastoupen rovněž na kováních v obou depotech; jeden kus z Erseke nese motiv jelena. I tyto poznatky ve spojení s hojnými analogiemi z lokalit Keszthély, Slatare, Bócsa ukazují na chronologické řazení obou albánských pokladů ke skupině pozdně avarských litých bronzů středního Podunají. Autora zajímá i otázka techniky lití a technologie výroby litých bronzů vůbec, uvažuje o původu mědi, již bylo zapotřebí velké množství. Zde se opírá o fundovaná zjištění slovenských badatelů (P. Ratkoš, J. Vlachovič). Slovenských analogií užívá také při rozboru vývoje rostlinného ornamentu úponky a palmety. Shodně se Z. Čilinskou vidí souvislost mezi motivem picích rohů na litém bronzovém nákonci z Čunova a ornamentem rohů a vinných hroznů na stříbrné misce ze známého depotu ze Zemianského Vrbovku.

Zvířecí ornament prodělává u pozdně avarských bronzů rovněž výrazný vývoj, a to k motivu dravce — orla, který měl mít zvláštní význam, souvisící s představami léčení a uzdravení, ale také se symbolikou vládce a pána. Původ spatřuje J. Werner ve východním persko-sásánovském prostředí Kavkazu a Kaspického moře. Této problematice věnuje rozsáhlou kapitolu (str. 51—62).

Poslední kapitola tohoto oddílu sleduje úvahy o existenci vlastní kovolitecké a zlatnické dílny u kaganského dvora. Ta přejímala nové podněty a vzory i ze vzdálených oblastí a její výrobky sloužily jako předloha pro další kovolitecká centra ve středním Podunají (skupina ornamentů s gryfem a úponkou). Také opotřebování předmětů i výskyt kusů určených k přetavení v obou analyzovaných depotech dokazuje, že byly před svým uložením do země dlouho užívány a že tudíž kaganova dílna pracovala delší dobu. I tyto archeologické poznatky podporují datování katastrofy, jež vedla ke zničení kaganova pokladu, jeho dílny a k odvěčení kořisti do Albánie, do poslední třetiny 7. století.

Závěrečný oddíl (str. 66—69) shrnuje celou probíranou problematiku — její výsledky, pravděpodobnosti a návrhy historické interpretace. Oba albánské depoty pocházejí z pokladu avarského kagana ve středním Podunají, který vládl po polovině 7. století (na základě srovnání s množstvím litých bronzů v avarských knížecích hrobech Bócsa, Kunbábony a ukrajinské Malé Pereščepiny). Obsahoval uloupené liturgické nádoby byzantského původu, určené zřejmě k přetavení. Nomádské misky a zlaté i stříbrné pásové garnitury byly produkty zlatnické dílny, jež pracovala s kovem z pokladu. Její řemeslníci pokračovali v rozvoji byzantských předloh ve vlastní výzdobný ornament. Za důvod přesunu pokladu ze středního Podunají do Albánie považuje J. Werner odvěčení ve formě vojenské kořisti po dobytí Panonie bulharským chánem Kuberem na jih do Pelagonie. Tuto událost lze spojit s historickým datem 680—682, udaným v dobových písemných pramenech.

Studii doplňuje kromě seznamu literatury a vyobrazení ještě příspěvek Petra Stadlera (pracovníka prehistorického oddělení Naturhistorisches Musea ve Vídni), jenž sestavil za použití počítačové techniky soupis vybraných avarských paralel k pásovým kováním z Vrapu a Erseke (str. 105—118). Jeho článek obsahuje dvě pérovkové kresby a pět přehledných mapek znázorňujících rozšíření jednotlivých typů kování ve střední Evropě. V rámci relativní chronologie určuje postavení depotů na přechod mezi středním a pozdně avarským obdobím. Oba nálezy byly bezpochyby vzorem pro avarskou produkci pozdně avarského období.

Práce nejenže splňuje všechny předpoklady moderní vědecké publikace, ale dokonce srovnává výsledky archeologických zjištění s historickými údaji a velmi úspěšně se snaží o jejich skloubení a propojení v jednotnou syntézu. Autor čerpá z nejnovější literatury, hojně cituje i československé odborníky, zejména slovenské specialisty na slovansko-avarské období a souhlasí s většinou jejich závěrů.

Po stránce grafické a tiskařské rovněž nelze práci nic vytknout; fototabulky i další přílohy jsou provedeny s tradiční důkladností a precizností, čemuž dává vyniknout provedení na kvalitním papíru. Samotný text je přehledně členěn do oddílů a kapitol. Je proto potěšitelné, že předběžně je na r. 1987 ohlášena příprava a tisk další publikace této úspěšné řady: F. Daim, Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ.

Zdeňka Měchurová